

KÉT ESSZÉ

NYÁRI ESSZÉ

TOLNAI OTTÓ

Üres volt Kanizsa, teljesen üres a kánikulában – egyetlen lélekkel sem találkoztunk, ahogy Szegedről jövet szüleim háza felé igyekezve áthajtottunk a kisvároson. Lassan vezettünk, átvettük az utca, a hely ritmusát, vártuk, hogy magától megálljon a kocsis, akárha lovak húznák, megálljon delelni. Így elsöbren haladva hosszasan bebámulhattunk a barlanghomályú kocsmákba: a Tiszába, a Beográdba.

Mint üde oltár – a klorofill a zöld oltára – állt középen, az olajos padlón a biliárdasztal. És az asztal fölé hajoló (mind a két esetben ismerősnek tűnő) figura egyértelműen a kinti metafizikus állapottal volt kapcsolatban, összhangban, mármint azzal, hogy minden megállt. Tudtam, ha egy vagy éppen öt év múlva térek vissza, haladok így el e tárt ajtajú kocsmák előtt, a figurákat ugyanolyan pózban fogom találni: mélyen meghajolva.

Egyetlen lélekkel sem találkoztunk, mégis állandóan úgy éreztük, valaki jön velünk szemben, valaki szüntelenül néz (fixál) bennünket a kocsmából, néz (fixál) bennünket, jóllehet a golyók állását is szemmel tartja a hús posztón, bandzsít, hogy megállapítsa, ki áll nyeresre, ám nemcsak azért, hogy majd tudja, kivel fizetessen valamit, hanem azért, mert a csontgolyók állásából, akár az égítetekéből, általánosabb összefüggések is kiolvashatók. Tihamér, a város festője, a város szelleme tartott állandóan szemmel bennünket.

Míg élt, ilyentájt júliusban hatalmas pipacsokkal átvérzett vásznanakról álmodtunk vele, már akkor valami gyönyörű posztmodern vásznanakról... Valahol a verseim között nyoma is van ezeknek az álmodozásoknak: az Isten – írtam – vérrel hányta le a búzatáblákat...

Már Tihamér halála után került a kezembe Nietzsche Wagner-könyve – és egyszerűen nem akartam hinni a szememnek. „Tegnap hallgattam – elhiszitek-e nekem? – huszadszor Bizet mesterművét”, írja Nietzsche. Tényleg hihetetlen, hiszen Tihamér is tízszer nézte meg a Carmen-filmet, éppen tizedszer (a tizedik vetítésre sikerült végre engem is rábeszélnie, nézzem meg), amikor

hasba szúrták. Ma sem értem az egészet, az egész látványt – ahogy csurom véresen kitámolyogtunk a Carmenről, akárha a szó szoros értelmében a vászonról. Igen, az az átvérző mozivászon valamiféleképpen már az a pipacsos vászon volt, amelyről később álmodoztunk. Szép tiszta, nagy vásznak, amelyeket átvéreznek a pipacsok, mondogattuk. Sőt abban az átvérzett vászonban, azokban a vásznakban már ott sejlettek később öngyilkossági kísérletei, öngyilkossága is.

És most természetesen Van Gogh-ot kell említenünk. Igaz, említhettük volna már a pipacsos búzamezők kapcsán is (hiszen éppen az ő búzamezőit hánytá le vérrel az Isten), ám a biliárdasztal, illetve az öngyilkossági kísérletek, az öngyilkosság kapcsán mindenféleképpen.

Emlékezünk még Gauguin szavaira, amit arról a bizonyos éjszakáról mondott. „Van Gogh hazatért, és fülét tőből levágta. Csak egy idő múlva sikerülhetett az erős vérzést megállítania, mert másnap reggel az alsó helyiség padlója tele volt nedves ruhával. A vér bemocskolta a két szobát és a kis lépcsőt, amely a hátsó szobához vezetett.”

Ahányszor csak újraolvasom ezeket a szavakat a vérrel bemocskolt falakról, helyiségekről, mindig az Éjszakai kávéház és a fáslizott, pontosabban Pipás önarckép vérvörös falait látom.

A vörös színnel kétségtelenül Delacroix-nál történik valami a művészettörténetben, önála fokozódik túl és lesz vérvörös – új anyaggá szinte. Baudelaire-t, Delacroix kongeniális kritikusat olvasva szépen megfigyelhetjük ezt a momentumot, ám ha jobban odafigyelünk, azt is, hogy Baudelaire valójában egy modernebb festőről értekezik Delacroix-ról írva, nyugodtan állíthatjuk: Van Gogh-ról ír, Van Gogh brutális, kannibalista festészetét álmodta meg. A dolog különösségét csak fokozza az, hogy Van Gogh mestere, eszményképe is ugyanaz a Delacroix.

Tehát Baudelaire szavait immár egyértelműen mint Van Gogh-értelmezést olvashatjuk, függetlenül attól, hogy konkrétan Delacroix-ról ír vagy egy színelméletet vázol fel éppen. „... a zöld a természet alapja, mert a zöld minden más színnel szelíden egyesül. Első pillantásra az lep meg, hogy mindenütt, ahol csak felvillan – a rét pipacsán, mákvirágon, papagáj tollán stb. – mindenütt a piros zengi a zöld dicsőségét... Sokáig állt az ablakom előtt egy félig zöldre, félig rikító pirosra mázolt mutatványos bódé. Valamilyen gyönyörteli fájdalmat okozott, valahányszor megpillantottam.” „Emlékszem, egyik barátom, egyébként kiváló fiatalember, máris divatos festő – azoknak a koraérett, nagy reményű ifjaknak egyike, akik akadémikusabbak, mintsem maguk gondolnák – kannibáli festészetnek nevezte ezt a festészetet.

Annyi bizonyos, hogy fiatal barátunk hiába is keresné, akár a leggazdagabb paletta legritkább színei között, akár a szabályzatban, ezt a vérszínű, vad fájdalmat, amit úgy enyhít a remény sötétzöld árnyalata!”

Ezeket a szavakat olvasva a gyönyörű és vad fájdalomról, már egyértelműen az Éjszakai kávéházat, a biliárdasztalos képet látjuk, annál inkább, mivel maga a festő is hasonlóan, szinte Baudelaire-t parafrázálva értelmezi, magyarázza festményét. „Kávéházi képemem igyekeztem kifejezni, hogy a kávéház olyan hely, ahol az ember tönkremehet, megőrülhet, és bűntényt követhet el... Megkíséreltem piros és zöld színekkel kifejezni az emberek borzalmas szenvedélyeit. A vérpiros és sötétsárga terem közepén egy zöld biliárdasztal és négy citromsárga lámpa látható, narancs és zöld fénykoszorúban. Harc és kibékíthetetlen ellentétek mindenütt: a legváltozatosabb zöldekben és vörösökben, az alvó éjszakai csavargók kis figuráiban, az üres mélabús helyiségben, a lilában és a kékben. Megpróbáltam ezt elérni továbbá a gyengéd rózsaszín, meg a vérvörös és sötétvörös borszín ellentétével, egy édes zölddel, á la Louis XV és egy veronai zölddel, amivel szemben áll egy sárgászöld és egy kemény kékeszöld. Ez mind az izzó alvilág atmoszféráját fejezi ki, sápadt szenvedést. A sötétséget fejezi ki, ami hatalmában tartja a szunnyadót.”

Körülbelül ezen a területen mozogtam éveken keresztül Van Gogh Éjszakai kávéházát, ezt a Pilinszky-féle üres vesztőhelyet értelmezve. Az új momentumot, a kép tulajdonképpeni megértését mégis egy másik, különös irodalmi élmény jelentette. Njegos halála számomra Van Gogh képének, biliárdasztalának az egyetlen adekvát magyarázata. Sokat foglalkoztam Njegos életrajzával, de valamiért egészen mostanáig nem szenteltem különösebb figyelmet biliárdozói szenvedélyének, Njegos biliárdasztalának, annak az abszurd zöld oltárnak ott fenn, a cetinjei szürke kősvatagban. Magam sem értem, miért nem figyeltem fel előbb erre a nekem, éppen nekem való motívumra már Isidora szép Njegos-könyvét olvasva ifjúkoromban – már csak azért is, mert éppen akkortájt írtam verset Mozart biliárdasztaláról. Igen, csak mostanában, Đilas új Njegos-könyvét olvasva döbbsentett meg a kép – a kép kép volta. Az, ahogyan a hórihorgas, ám már önnön tűzében görbülő fejedelem, a montenegrói metropolita vérről hányja le, vérről hányja tele a biliárdasztalt .....

Egy egész könyvtárnyi Njegos-irodalmat olvastam át hirtelen e motívum miatt, mindent, ami Njegos Biljardájával kapcsolatos. Magát az épületet, az ún. Biljardát többen kaszárnyához hasonlítják, a szalont pedig, ahol a bécsi biliárdasztal állt, katonai sátorhoz, melynek falain fegyverek fénylenek, szőlőfürtök érnek. És míg Njegos a zöld asztal fölé hajol, vak guzlások mormolják monoton éneküket .....

Noha később, a Van Gogh- és a Braque-élmények után a Brodway fényes biliárdszalonjai is belejátszottak biliárdképembe, mégis a biliárd, a biliárdasztal számomra megmaradt kisvárosi, gyerekkori élménynek.

Gyermekkoromban évekig egy padban ültem az iskolában a Tisza kocsmatajdonosának a fiával. Náluk játszva, egy alkalommal egy szétszerelt biliárd-

asztalt pillantottam meg. Éppen húzták át. Valaki felszakíthatta. Én is mindig attól rettegtam, azért is nem lett belőlem komoly játékos: felszakítom a zöld posztót. Sokszor álmodtam is, ahogy a dákóval felhasítom az egész posztót – megsértem, tönkreteszem magát a zöldet: *a szent zöldet*.

Úgy álltam ott a szétszerelt asztal mellett, mint amikor a reggeli, még üres parkban, a Vigadó teraszán a szabadkai vak hangszerhangoló a zongorát kopogtatta – a park egész madárvilágát hangolva valójában... Szájtátva csodáltam stabil szerkezetét, a súlyos márványlapot, márványtömböt és a nemes, még békebeli posztót, ahogyan rátapad a márványra...

Tihamér szelleme azért sejlett föl a kocsmák barlangjának zöld áldozati oltára mellett, mert mindig is sejtettem, egyedül csak ő tudott volna beszélni arról, mit is jelent azoknak a figuráknak az üde zöld felület fölél hajolás, a végtelen behajolás a zöldbe, a szent zöldbe. És arról is persze, hogy mit is jelent ez egyáltalán, mi is a metafizikus az egészben...

A SZIVERINEK SZENTELT FEKETE FÜZET

Az a vágáns (határtalanul tudott Domonkossal együtt Villonért lelkesedni) nem kedvelte a kutyákat.

Ha nagy, fekete dogomat megpillantotta, mindig azt kezdte bizonygatni: halála előtt a dog – ő úgy mondta: mielőtt elpusztulna – felfalja gazdáját. És ezzel minden alkalommal, minden egyes látogatásakor már a kapuban vagy a terasz lépcsőjén sikerült megzavarnia, kizökkentenie legalábbis önkéntes (akkortájt éppen nem önkéntes) telepi száműzetésem vidéki, házigazdai nyugalomból. Persze nem azért, mert tőle hallottam először. Nem, hisz régtől ismertem ezt a mendemondát, sőt talán a mendemonda ismerete is belejátszhatott némileg abba, hogy a kutyák közül éppen a doghoz vonzódtam, a dog médiuma lettem, végül is a dogot választottam. De valahogy ő mondta ezt legmeggyőzőbben, ő volt lejjobbban meggyőződve az állítás igazáról, az ő száján lett a mendemonda valami mássá. Nem tudom, sosem kérdeztem meg tőle, kitől hallotta, honnan szedte, hol olvasta. Minden bizonnyal azért nem tudakolóztam nála, mert olyan határozottan mondta, bizonygatta, mintha legalábbis látta volna már, amikor a dog lemészárolja, mohó ínyencséggel vagy habzó dühvel, bosszúval felfalja, felzabálja gazdáját. Megzavart, kizökkentett, mert ahogy múltak az évek (minden létező szakkönyvben, minden dogtenyésztőnél, dogszakértőnél ellenőriztem, hány évet is él egy dog) magam is mindinkább kezdtem érezni a nagy állat ragaszkodásának, szeretetének finom abnormitását. Ahogy rám emelte sötétarany szemét, ahogy a falhoz nyomott, lábamra hevert, felmászott ágyamra. Egyszerűen érezni kezdtem, ez a lényegében szelíd, istenien nyugodt, kiegyensúlyozott, tökéletesen stabil állat – sokszor neveztem szelíd sze-

lindeknek is – képtelen lesz elviselni elválásunkat. Olyasvalaminek képzeltem el ezt, mint az ájtatos manó ama tulajdonságát, hogy szeretkezés közben lerágja párja fejét, szőröstül-bőröstül felfalja. A *Rovarház* írásakor (1967-ben) behatóan foglalkoztam az ájtatos manóval, ugyanis épp akkortájt jelent meg Jean Rostand kis könyve az állatok szerelmi életéről. *Egyes fiziológusok szerint*, olvasom ifjúkori regényemben, amelyet egy fürdőszobában írtam, *miután a nőstény lerágta a fejét, a hím ájtatos manó nemisége csak fokozódik*. Igen, valahogy így, azzal a különbséggel, hogy ez az állat mármint a dog, halálának közeledtére, meghalásában, halálában falja fel gazdáját.

Akkoriban egy alkalommal Párizsba utaztam, s míg a nagykapuban érzelmes búcsút vettem alig észlelhetően, ám mégis könnyörtelenül korosodó ebemtől, emlékszem, átvillant az agyamon, mi lenne, ha elmenekülnék. Már hosszabb ideje bolyongtam Párizsban, amikor egy éjszaka lakhelyemhez közel, a Place de la République-on, olyan vendéglőt kerestem, amely reggelig nyitva tart. Egy lélek sem volt már a téren. S akkor mögöttem finoman osonó léptekre lettem figyelmes. Valaki – talán kezében villanó pengével, finom léptű színes bőrű – kísér. Kivert a halálveríték. Képtelen voltam felgyorsítani lépteimet, elfutni, pedig már megpillantottam egy kivilágított kávéházat. Csak amikor a kávéház ragyogó üvegfala elé értem, fordultam meg. Hatalmas fekete dog jött, lépkedett felfoghatatlan nyugalommal, céltudattal utánam. A mocskos aszfaltba gyökerezett a lábam. Egész regényt lehetne/kellene írni arról a pillanatról. Ugyanis semmivel sem volt kevésbé váratlan, valamiféleképpen vérfagyasztó is a látvány, mintha kezében villanó pengével fürge színes bőrű bűnözővel találtam volna szemben magam. Első gondolatom az volt, otthon, a Telepen meghalt, elpusztult dogom, s a szelleme utánam jött, utánam, könnyörtelenül, hogy végrehajtsa azt, ami végrehajtható. Itt fog felfalni. És ha itt, akkor minden bizonynyal az sem véletlen, hogy ennek éppen a Place de la République-on kell megtörténnie. Az egyik előző éjszaka nagyon be találtam rúgni, Párizsban élő kanizsai barátnőm valami halálos belga söröket itatott velem, és hajnalban felmásztam a République jelképes emlékművének hatalmas, telt keblű bronzhölgyeire... Tehát maga a helyszín sem volt éppen mellékes – akkortájt haladtam meg még maradék balos és forradalmi eszméimet, és kezdtem írni Virág utcai semmis feljegyzéseimet, centrumukban az ecetgyár kéményével... Ahogy kinyitottam a kávéház ajtaját, a hatalmas fekete dog beosont mellettem. Később volt időm ellenőrizni, ugyanis törzshelyemmé vált az a kávéház, a dog odatarozott, ahogy más párizsi kávéházakhoz macska, nyúl, teknős. Ott heverészett aztán hetekig a lábam mellett az asztal alatt. Gondoltam, megérezte rajtam dogom szagát, dogszagom, médium voltomat a dogokat illetően. Sokat figyeltem – valamelyik elkeveredett noteszomban feljegyzéseket is készítettem – a kávéház tulajdonosát. Próbáltam kifürkészni legapróbb mozdulataiból – ahogy például italt tölt, nap felé emeli a shartreuse-t, a sötét rézburkolatát fényesíti –,

tudatában van-e, mi vár rá. Régóta készülök visszamenni arra a helyre, abba a kávéházba, és kikutatni: megtörtént-e dolog.

Mivel Sziveri a monológok, a végtelen monológok embere volt, a dolognak a dog dolgának a másik részét, dimenzióját sem beszéljük végig; pontosan ma sem tudom, a dolog naturális oldala, részletei izgatták fantáziáját, vagy a büntetés végrehajtóját látta a sötét henteskutyában. Talán mégis inkább ezt a másodikat, mivel ő kifejezetten kategóriákban gondolkodott. (Koncz költői-jogász kategóriarendszerét nagyrészt átvette.) Csak arra emlékszem, hogy amikor értesült, dogomat elgázolta egy vendégmunkás drága autója, kissé kiábrándult. Sajnálta tán, hogy nem ellenőrizhette állításának igazát, hogy nem kísérhette végig a nagy kísérlet, a rám olyannyira jellemző experimentum lefolyását. És emlékszem, később sem nézte jó szemmel szobám falán (és a *Virág utca 3* című könyvem borítóján) a fehér, henteskutyából angyallá átszellemülő dogot. Fehér dog nincs is, dohogta, fehér dog nincs is! Ő, akit nem foglalkoztatott különösebben a kísérlet, a fantasztikum mint olyan (egyforma távolságra volt a nemtelen experimentumtól, a híg fantasztikumtól és a leközmasodott valóság-irodalomtól), ő, akinek a nyelve, terrénuma az emelt beszéd, a pátosz volt, ez esetben kissé talán kajánul hajlandó lett volna végignézni: a kísérleti és fantasztikus irodalom vidéki pópája hogyan válik kitalációja, fantazmagóriája, alkímiaja áldozatává, hogyan falja fel önnön kreációja, hogyan éri el a megérdemelt, az adekvát büntetés. Kétségtelenül volt ebben némi, rá jellemző kajánság, de az is, hogy az ilyesmivel nem szabad játszani, semmivel sem szabad játszani – hogy egyáltalán nem szabad játszani. Más szavakkal, nem szabad pepecselni: prófétai, Füst Milán-i dacos, vagy Pilinszky János-i törekeny prófétai pózban kell várni, szembeszegülni azzal, ami jön... (Akkor még nem tudta, mi – Lényegében ugyanaz történt vele is, ami velem, elvették tőle a lapot, azt, amit egyszer már tőlem is elvettek)...

Persze, ismételten hangsúlyozom, ezekről a dolgokról, mármint a dog viselt dolgairól, nem beszélgettünk. Szinte a semmiből próbálom kibányászni, megírni. Ő újra és újra elmondta monológját arról, hogy a dog halála, elpusztulása előtt felfalja gazdáját, én meg mind zavartabban gyömöszöltem, gyürködtem a fehér szőnyegen, illetve a lábamon heverő mázsás fekete állat bársonyfülét.

Mondom, az a vágáns nem kedvelte a kutyákat. De ő, ellentétben más ismerőseimmel, látógaóimmal, nem félt a kutyáktól. Inkább, mondhatnám, harcban állt velük. Nem egyet meg is harapott. Igen, ez volt Sziveri. A vágáns. Ez is. Megharapta a kutyákat.

Ő megharapta a kutyát. Engem viszont a kutyának, a dognak kellett volna megennie.

Nem kedvelte őket. Tudott róluk valamit.

Ám gyakran megtörtént (ez már a dogom elgázolása utáni korszak), eljött hozzám Attilától jövet, Attilához menet, akinek a palotapincsijét is (lásd

Domonkos írását Vicei palotapincsijéről a *Redőnyben*) mindig lebedrizta, s beszélgetés, pontosabban a nagymonológ közben azt vettem észre, valami mozog az inge alatt. Hallgattam különös, olykor eredeti humorral is teljes árát, és közben mindinkább arra a hol ritmikus, hol összevissza mozgásra meredtem. Ennyire tán nem zihál? Szíve sem verhet ennyire... De ő csak mondta mondókáját, történeteit végtelen. És mosolygott közben. De nem a zavaromon. Nem azon, hogy lám, a kutya után most a macskával hoz zavarba. Nem. Mosolya állandó volt, kezdettől fogva volt benne valami transzcendens.

Már továbbállt, elviharzott, amikor felfogtam: macskát csípett fel ismét a Szabadkai úton, a Telep főutcáján vagy itt nálunk, a Virág utcában, a vakvágánynál. Minden bizonnyal valami kismacskát. És az karmolásza a testét. Az rúgkapált az ing alatt. Az dorombolt. Senki sem tudott úgy a macskákkal bánni. Senki sem tudott úgy a macskák nyelvén.

A dogunk elgázolása utáni napon nálunk is megjelent egy kis szürke-fehér macska: Hamuka, de valahogy nálunk a macskák sosem játszottak olyan szerepet, mint a kutyák, olyat sem, mint a dog utáni vizslák például. Sőt Lea lányunktól tanulva, ha fekete macska fut át előttünk – mind több van belőlük a Virág utcában! –, hármat lépünk hátra, köpünk stb.

Senki sem tudott úgy a macskákkal bánni. Senki sem tudott úgy a macskák nyelvén, mint Sziveri. De, mondom, a kutyákat nem kedvelte. Tudott róluk valamit. Valami mást, mint én. Harcban állt velük. Megharapta őket. Meg, a kutyákat.

